

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Інститут права ім. князя Володимира Великого

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.
Київ, МАУП, 19 травня 2006 р.*

Київ 2007

ББК 67.9(4УКР)304я43
А43

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

За загальною редакцією канд. юрид. наук *Р. Б. Прилуцького*

Актуальні проблеми цивільного і господарського права: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, МАУП, 19 трав. 2006 р. / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К. : МАУП, 2007. — 268 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-735-8

Розглядаються загальні проблемні науково-теоретичні питання співвідношення цивільного і господарського права, шляхів подальшої кодифікації цивільного та господарського законодавства, правового регулювання зобов’язально-договірних відносин, правового статусу суб’єктів господарювання, цивільних і господарських відносин, речові права та інші проблеми, що ставляться наукою цивільного і господарського права та юридичною практикою.

Для правників — науковців, викладачів, аспірантів, пошукачів і студентів юридичних навчальних закладів, широкого кола правників-практиків.

ББК 67.9(4УКР)304я43+67.304я43

ISBN 978-966-608-735-8

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Короткін І. В. <i>Проблеми кодифікації господарського права</i>	110
Костюк В. М. <i>Деякі аспекти співвідношення цивільної і трудової правосуб'єктності у контексті побудови ефективної моделі національного права України</i>	118
Кудрявцева В. В. <i>Інвестиційний кодекс як логічний крок розвитку інвестиційного законодавства України</i>	124
Луценко О. К. <i>Актуальні проблеми шлюбного договору в аспекті цивільно-правових договорів</i>	130
Мельниченко О. І. <i>Відповідальність за недобросовісну конкуренцію, пов'язану із неправомірним використанням об'єктів промислової власності</i>	139
Мещерякова Т. С. <i>До проблеми розвитку інституту неспроможності в Україні</i>	167
Мілаш В. С. <i>Підприємницький комерційний договір: проблема визначення змісту правової категорії (поняття)</i>	175
Міхатуліна О. М. <i>Порівняльне господарське законодавство і шляхи його застосування в господарському праві України</i>	181
Павлик Л. З. <i>Проблеми гармонізації законодавства України до права Європейського Союзу</i>	190
Перець В. І., Степанова В. В. <i>До проблеми законодавчого визначення організаційно-правових форм юридичних осіб</i>	201
Прилуцький Р. Б. <i>Щодо поняття та організаційно-правових форм біржі</i>	208
Радченко Г. О. <i>Проблемні питання винаходу як об'єкта права інтелектуальної власності</i>	225
Розгон О. В. <i>До питання про обов'язкову частку у спадщині</i>	235

Л. З. ПАВЛИК

канд. юрид. наук, проф. кафедри міжнародного права
і порівняльного правознавства

Інститут права ім. князя Володимира Великого МАУП,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проаналізовано сучасний розвиток суспільства в період глобалізації. Охарактеризовано перспективу вступу України до Європейського Союзу. Висвітлені у зв'язку з цим основні завдання розвитку українського суспільства. Охарактеризовано дії Української держави щодо зближення свого законодавства з правовою системою ЄС. Розглянуті перші досягнення України на шляху гармонізації правових систем України та Євросоюзу.

Сучасне світове господарство все більш стає єдиним цілісним організмом — глобальним за своїм масштабом. Явище глобалізації помітно проявляється в інтернаціоналізації господарського життя, у транснаціоналізації підприємств і банків, в економічній інтеграції держав. Усе більше держав переходить до економіки відкритого типу, формуються нові центри економічної сили.

З глобалізацією пов'язані такі явища, як диференціація країн за рівнем економічного розвитку, у зв'язку з цим виокремлення і групування країн за рівнем економічного розвитку. Загострилась міжнародна конкуренція на окремих товарних ринках і в цілих секторах світової економіки.

Застосування державами методів адміністративного регулювання господарської діяльності стає об'єктом міжнародно-правового регулювання. До цього слід додати все зростаючі проблеми ресурсокористування, охорони навколишнього середовища.

Генеральним напрямом розвитку світового господарства є поступальний рух людства до створення єдиного ринку товарів,

послуг, інвестицій (капіталів), іншими словами, рух до єдиного економічного простору.

Впродовж кількох останніх десятиліть суспільні відносини у світі розвиваються під впливом інтеграційних процесів, які фактично вже охопили всі регіони земної кулі. Незважаючи на відмінності в соціально-економічних і політико-правових умовах, в яких здійснюється інтеграція в тому чи іншому регіоні, їй притаманні певні закономірності. І хоча кількість інтеграційних організацій, створюваних для управління інтеграційними процесами, постійно збільшується, тільки Європейський Союз (ЄС) досяг такого ступеня інтеграції, коли перед країнами — членами організації постало питання про проведення спільної економічної, зовнішньої та внутрішньої політики. Значного розвитку набули й правові форми регулювання інтеграційних процесів у ЄС. У його рамках відбувається активне формування власної системи правових норм, створених європейськими інтеграційними організаціями. Її доповнюють приведені шляхом гармонізації у відповідність до єдиних європейських стандартів норми внутрішнього права країн-членів. Саме членство країн у ЄС вимагає періодичного внесення змін до конституційного та інших галузей національного законодавства, які зумовлені потребою подальшого вдосконалення правових засад для забезпечення діяльності правового механізму європейської інтеграції і спрямовані на створення передумов для повноцінної участі країн в інтеграційних процесах. Завдяки цьому право ЄС здійснює також опосередкований вплив на національне законодавство держав-членів. Унаслідок дії такого процесу створюється цілісний комплекс правових норм, що діють як на рівні європейських інтеграційних організацій, так і на рівні країн-членів. Забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів стає однією з головних умов нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції, що відбувається в рамках ЄС [8, 8].

Право ЄС — це особливе явище сучасної правової дійсності. Воно має значний вплив на весь спектр міжнародних відносин. І цей вплив постійно посилюється завдяки динамічному розвитку Євросоюзу [8, 9].

Національні інтереси України безпосередньо пов'язані з її поступовою інтеграцією в ЄС. Одним з найважливіших інструментів для реалізації цього завдання може стати право ЄС.

Це пояснюється передусім тим, що складовою права ЄС є Угода про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною, з одного боку, та Євросоюзом і його державами-членами — з іншого, яка регулює широкий спектр відносин між сторонами. Угода набрала чинності в 1998 р., а закріплені в цьому документі норми права Євросоюзу стали також складовою законодавства України. Ця Угода пройшла ратифікацію Верховною Радою України, а також парламентами держав — членів ЄС та Європарламентом. Таким чином, через УПС норми права ЄС проникають у внутрішній правопорядок України, створюючи унікальні умови для регулювання процесів її зближення з європейськими інтеграційними організаціями.

Спостерігається стійка тенденція розширення впливу права ЄС на правопорядок України у зв'язку з подальшим поглибленням співпраці між партнерами. У цьому зв'язку перед Україною стоїть завдання вміло використати потенціал права ЄС для того, щоб у стислі строки досягти своєї стратегічної мети — входження до ЄС [8, 11].

Процес співробітництва між Україною та ЄС забезпечує поступову інтеграцію молодшої держави в Європу. Такий розвиток ситуації відповідає корінним інтересам як України, так і Євросоюзу. При цьому зазначимо, що сторони мають доволі різні погляди на темпи зближення та готовність України до подальшої інтеграції. Всі спроби України увійти до кола претендентів на вступ до ЄС щоразу наражалися на тверду відмову останнього вести з цього приводу будь-які переговори. Після тривалих очікувань на чітку відповідь лише зараз Україні було надано статус сусіда-партнера і визнано її державою з ринковою економікою. Ці кроки можна вважати значним зрушенням у поступальному русі України в Європу.

Цілі та завдання нового етапу розвитку України на майбутнє на порядок складніші й масштабніші від тих, які вирішувалися в попередні роки. Це має бути період глибоких якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя — економічній, соціальній, політичній, правовій, духовній. При цьому зазначимо, що стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку на найближчі роки має стати створення реальних передумов вирішення основного геополітичного завдання нашої держави — вступу України до ЄС.

Зауважимо, що ми вже пройшли певну частину цього шляху. Після ратифікації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Євросоюзом у 1998 і 2000 р. Указами Президента України затверджено Стратегію і Програму інтеграції України в Євросоюз.

Важливе значення для становлення відносин між Україною та ЄС мало схвалення Європейською Радою у грудні 1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо нашої держави. Це, безумовно, значуща подія в розвитку поступального руху сторін назустріч одна одній. Принциповим кроком у зміцненні та розвитку стратегічного партнерства стали п'ятий саміт Україна — ЄС (Ялта, вересень 2001 р.), а також прийняття “Плану дій ЄС у галузі юстиції та внутрішніх справ в Україні” (12 грудня 2001 р.).

Така послідовна робота виводить весь комплекс відносин Україна — Євросоюз у площину практичної реалізації завдань, пов'язаних зі вступом нашої країни до ЄС. На це мають бути спрямовані всі інституційні перетворення, політика економічних, соціальних, гуманітарних і правових реформ.

Ідеться про такий комплекс системних перетворень, який би дав можливість нашій державі до кінця 2007 р. претендувати на набуття асоційованого статусу в ЄС, а до 2011 р. — створити реальні (внутрішні) передумови для вступу України в Євросоюз [7, 35].

Зауважимо, що побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — визначальний чинник посилення суспільної привабливості реформ, забезпечення їм широкої громадської підтримки, утвердження сучасних європейських стандартів якості життя.

Йдеться про здійснення послідовної політики глибокої демократизації економічних процесів, утвердження повноцінних інститутів ринкової економіки та громадянського суспільства. Водночас стратегія інституційних перетворень має узгоджуватися з визначеними Європейською Радою критеріями членства в ЄС (копенгагенські критерії), які передбачають:

- 1) стабільність законів та інституційних структур, що гарантують демократію, верховенство закону, забезпечення прав людини, повагу і захист прав національних меншин;
- 2) наявність діючої ринкової економіки і спроможність витримати тиск конкуренції та ринкових сил у межах ЄС;

- 3) здатність взяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, включаючи визнання цілей політичного, економічного та валютного союзу.

Основна вимога до законодавства держави — нового члена ЄС — стабільні закони, що регулюють суспільні відносини суспільства розвиненої відкритої ринкової економіки держави, в якій захищені права людини, національних меншин і розвинена демократія. З урахуванням копенгагенських принципів парламент України прийняв Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18 березня 2004 р. [5].

Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому копенгагенському та мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення і правозастосування.

Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС — його *acquis communautaire* (суспільному досягненню) — є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що, у свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Зробимо короткий огляд права ЄС.

Право Європейського Союзу не вписується у загальноприйнятій класифікації права. Воно поєднує ознаки як міжнародного, так і національного права, але існує як відокремлений від них правовий порядок. Право ЄС, водночас публічне і приватне, матеріальне і процесуальне, сформульоване у нормативно-правових актах, а також у рішеннях Суду ЄС. Воно має сприйматись як право “*sui generis*”.

Заглиблюючись у природу права ЄС, ми переконуємось, що суттєвим є питання його впливу на внутрішнє право держав-членів. Концептуально право ЄС, як і міжнародне публічне право, походить з внутрішнього права держав-членів, однак відо-

кремившись, воно сформулювалось як незалежна та автономна правова система. До співвідношення права ЄС і національного права держав — членів ЄС можна підходити з різних позицій. Теорія суверенітету розглядає їх як співвідношення між “внутрішньою” та “зовнішньою” системою права. Дуалісти розглядають це співвідношення як між двома відокремленими системами права, що співіснують паралельно. Теорія монізму стверджує примат однієї системи права над іншою.

Справді, право ЄС має верховенство над правом держав-членів — це одна із загальних доктрин правової системи ЄС. На думку Суду Європейського Союзу, право Співтовариства створює новий правопорядок у міжнародному праві, на користь якого держави обмежили свої суверенні права, хоча й в обмежених сферах, і суб’єктами якого є не лише держави-члени, а й їх громадяни¹.

Водночас теорія функціоналізму на практиці поєднує потреби права ЄС і прагнення держав-членів володіти верховною владою в межах своєї території. Таким чином, проблема верховенства однієї правової системи над іншою вирішується шляхом розподілу функцій між союзними і національними органами.

Співвідношення між ЄС і державами-членами базується на основі делегування повноважень держав інституціям ЄС і розподілом повноважень між ЄС і державами-членами. Таким чином, у сфері правового регулювання ЄС інституціям надані виняткові повноваження, водночас як поза сферою регулювання ЄС держави-члени зберігають свої повноваження та несуть відповідальність, але тут зауважимо, що дуже важко провести чітку розмежувальну лінію між їх сферами правового регулювання², оскільки постійно відбувається передавання повноважень на користь ЄС.

Якщо повноваження вже одного разу передані, то їх уже не можна повернути назад³. Як стверджує Суд Справедливості Європейських Співтовариств (Європейський Суд), у деяких випадках⁴, де ЄС діє в межах своєї компетенції, держави-члени повин-

¹ Case 26/62, *Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1.

² Стаття 11(3) ДЕС-ва.

³ Case 24/83, *Gewiese v. Machenzie* [1984] ECR 817.

⁴ Opinion 1/75.

ні утримуватись від одночасних (паралельних) дій. Звідси напрашується висновок: якщо Співтовариство започаткувало спільну організацію (common Organization) у певному секторі, то держави повинні утримуватись від будь-яких односторонніх заходів, навіть якщо такі заходи підтримують спільну політику Євросоюзу¹. Тим не менше, до того часу, поки ЄС не проголосило свою компетенцію шляхом її використання, держави-члени можуть діяти як суверенні держави². Це так звана доктрина “окупованої (зайнятої) сфери” (occupied field). Євросоюз визначає ступінь правової інтеграції, однак він не втручається у сфери, що повністю належать до внутрішньої компетенції держав-членів.

Згадані вище доктринальні положення про передавання повноважень і розподіл компетенції між державами-членами та ЄС, встановлені практикою Суду ЄС, знайшли своє відображення у Договорі про заснування Конституції для Європи (далі — Конституція ЄС), який був підписаний 29 жовтня 2004 р. у Римі.

Конституція ЄС закріплює передавання повноважень ЄС з метою досягнення спільних цілей. До виключної компетенції Союзу, за проектом, належать: встановлення правил конкуренції з метою функціонування внутрішнього ринку; валютна політика щодо держав-членів, які входять в зону євро; митний союз; збереження біологічних ресурсів, відповідно спільна політика у сфері рибальства. Конституція підтверджує раніше виведений Судом ЄС принцип, що у сфері виключної компетенції лише ЄС може мати законодавчі повноваження і приймати юридично обов’язкові акти. Держави-члени можуть вживати заходи у цій сфері лише тоді, коли ЄС їх на це уповноважив або з метою імплементації (трансформації) актів ЄС.

До спільної компетенції ЄС і держав-членів, згідно з проектом Конституції, належать такі сфери: внутрішній ринок; зона свободи, безпеки і справедливості; сільське господарство та рибальство, за виключенням збереження морських біологічних ресурсів; транспортні та трансєвропейські мережі; енергетика; соціальна політика; вирівнювання соціального, економічного і

¹ Case C-249/91, Commission v. France [1994] ECR I-787.

² Case 3, 4, 6/76, Cramer [1976] ECR 1279.

територіального розвитку; довкілля; захист прав споживачів; питання спільної безпеки в охороні здоров'я.

У сфері спільної компетенції як Євросоюз, так і держави-члени мають законодавчі повноваження і право приймати юридично обов'язкові акти. Держави-члени здійснюють свої повноваження лише тою мірою, якою ЄС їх не використовує або перестав уже використовувати. Євросоюз і держави-члени узгоджувати-муть свою економічну політику та політику у сфері зайнятості.

Держави-члени повинні активно, без застережень і в дусі лояльності та спільної солідарності підтримувати спільну зовнішню та оборонну політику і дотримуватись актів ЄС у цій сфері. Вони повинні утримуватись від дій, які суперечать інтересам ЄС або можуть завдати шкоди ефективності політики.

Відповідно до Проекту Конституції ЄС може вживати підтримуючих, координуючих і доповнюючих заходів у сфері промисловості; захисту та покращення здоров'я; освіти, професійного навчання, молодіжної політики та спорту; культури; цивільної оборони. Тут компетенція ЄС не переважає компетенцію держав-членів.

Однак розподіл компетенції між ЄС і державами-членами, зазначений у Конституції, не є остаточно встановленим. Сфера правового регулювання союзного рівня може постійно розширюватись.

Право Євросоюзу стає складовою національних правових систем держав-членів шляхом інкорпорації установчих договорів у внутрішнє право держав-членів. У процесі зближення уніфікується величезна сфера економічного права ЄС. Акти ЄС, впроваджені у національні правові системи, є одночасно правом ЄС і національним правом. Але Суд Євросоюзу стверджує¹, що вони не повинні втрачати своєї ідентичності і приналежності ЄС, інакше може опинитись під загрозою право Суду Євросоюзу приймати попередні висновки щодо чинності і тлумачення актів, які “загублені” у національній правовій системі.

Право Євросоюзу поєднує ознаки як публічного, так і приватного права. Право ЄС як публічне право має вплив на конституції і публічну владу держав-членів, воно пов'язане зі створенням

¹ Case 34/73, *Variola SpA v. Amministrazione delle Finanze dello Stato* [1973] ECR 981 at para 11.

наднаціональної організації на основі переданих суверенних повноважень держав-членів. Відносини у сфері приватного права теж регулюються правом ЄС, але лише тою мірою, якою економічна політика Євросоюзу зачіпає такі відносини.

Будучи вірним традиції цивільного права, право ЄС закріплене переважно у договорах і вторинному законодавстві, але рішення Суду Справедливості Євросоюзу теж відіграють важливу роль у правотворчому процесі ЄС.

Термін “джерело права” може вживатись у різних значеннях. Воно може означати ті фактори, які викликають існування права — історичні факти; політичні, соціальні, економічні умови існування суспільства. Але для нас важливо зупинитись на формальних джерелах права. На відміну від Міжнародного суду ООН, який керується міжнародними конвенціями, міжнародним звичаєм, загальними принципами міжнародного права, судовими рішеннями, вченнями висококваліфікованих науковців¹, Суд Євросоюзу позбавлений такої чіткої вказівки на джерела, якими він має керуватись. В установчих договорах зазначається, що Суд Справедливості Євросоюзу має забезпечити дотримання “права” у процесі тлумачення та застосування договорів², без визначення терміна “право” та його джерел.

З точки зору джерела походження можна виокремити первинні та вторинні джерела права. Такий підхід має теоретичне і практичне значення. Первинне право встановлює критерії дійсності, є ієрархічно вищим; вторинне право є похідним.

Установчі договори ЄС формують первинне “організаційне” право Співтовариства, на якому базуються правопорядок ЄС та його правова система в цілому.

Установчі договори ЄС відрізняються від класичних міжнародних договорів не лише наднаціональними рисами, а й тим, що ці договори виконуються не тільки сторонами, а й наднаціональними органами, яким держави-члени ЄС передали частину своїх суверенних повноважень. Однак функціонування цих органів залежить від постійного виконання державами-членами своїх зобов’язань за договором, який є своєрідною Конституцією Співтовариства.

¹ Статут Міжнародного суду, ст. 38.

² Стаття 220 ДЕС-ва (колишня ст. 164); Договір про Євроатом, стаття 136; стаття 31 ДЕСВС.

Нормативні акти ЄС є його вторинним законодавством. Ця система має цілу низку своїх особливих якостей, принципів і тільки їй притаманних характеристик.

Створюючи плани підготовки до руху в Євросоюз, Україна ще на початку шляху свого розвитку як самостійної незалежної держави виконала велику роботу нового правотворення в новій державі і зараз продовжує законодавчу роботу, що відповідає європейським стандартам.

Цей новітній напрям в законотворенні, притаманний українському законодавцю, торкнувся сьогодні всіх сфер життя в нашій державі, всіх галузей законодавства.

Так, Цивільний кодекс України по-новому підійшов до регулювання права власності та речового права, містить цілу низку інших значущих новел.

Прогнозування та планування економічного і соціального розвитку в Українській державі дало життя новому Господарському кодексу України, який вибудував нові засади господарювання в Україні, що базуються на свободі підприємництва, новому Господарському процесуальному кодексу України. Нові гарантії державного захисту особистих прав громадян надає новий Сімейний кодекс України. Нові риси захисту демократії та повної гарантії прав людини закріплені в низці нових економічних законів України.

Розвиток адаптаційного процесу в країні за останні декілька років дає змогу дійти висновку, що приведення законодавства України у відповідність з правом Європейського Союзу вже більше не є “процесом заради процесу”, що не має нічого спільного з майбутнім членством України в ЄС, а чітко підпорядкований цій стратегічній меті, тобто набуває цільового характеру і спрямований на досягнення практичних результатів.

Література

1. *Конституція України*. Офіц. текст зі змінами станом на 1 січня 2006 р. — К., 2006.
2. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України* / За ред. В. М. Коссака. — К.: Істина, 2004.

3. *Господарський кодекс України*. Офіційний текст зі змінами і доповненнями станом на 1 жовтня 2005 р. — К., 2005.
4. *Господарський процесуальний кодекс України*. — К., 2006.
5. Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18 березня 2004 р. // ВВР України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
6. Закон України “Про міжнародне приватне право” // *Голос України*. — 2005. — № 138. — 29 лип.
7. *Кучма Л.* Європейський вибір. — К., 2002.
8. *Муравйов В. І.* Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). — К., 2002.

In the article the review of modern development of society is done in the period of globalyzatsyy. Description of prospect of entry of Ukraine in Evro- is givenpeyskyu Union. The basic tasks of development of society Ukrainian are lighted up states in this connection. Description of actions of Ukrainian is given gosudarstva on rapprochement of the legislation with the legal system of ES. Short its description is given. The first achievements of Ukraine are lighted up on the way of harmonization of the legal systems of Ukraine and European Union.